

ҚАЗІРГІ МЕДИАМӘТІНДЕГІ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ СТИЛЬ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сәкенқызы Қарақат

ksakenkyzy16@gmail.com

Журналистика және ақпарат білім бағдарламасының 2 курс студенті Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан Республикасы Ғылыми жетекшісі, магистр, сеньор-лектор – Исмурзина Г.Б.

Қазіргі таңда ақпарат тарату жылдамдығы бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Интернет пен әлеуметтік желілердің дамуы медианың табиғатын едәуір өзгертіп, ақпарат алмасу үдерісін жаңа деңгейге көтерді. Бұрын газет пен теледидар негізгі ақпарат көзі болып саналса, бүгінгі күні кез келген адам интернет арқылы ақпарат алатын да тарататын да жағдайда. Мұндай өзгерістер медиамәтіннің құрылымы мен тілдік ерекшеліктеріне де тікелей әсер етті. Осыған байланысты қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стильдің ерекшеліктерін зерттеу тіл білімі мен журналистика саласындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Публицистикалық стиль – қоғамдағы маңызды мәселелерді көтеруге, қоғамдық пікір қалыптастыруға және оқырманға әсер етуге бағытталған функционалдық стильдердің бірі. Бұл стиль тек ақпарат берумен шектелмей, белгілі бір оқиғаға баға беріп, оқырманның ой-пікіріне ықпал ету мақсатында қолданылады. Сондықтан публицистикалық мәтіндер әрқашан нақты мақсатпен құрылады және олардың мазмұны қоғам өмірімен тығыз байланысты болады.

Дәстүрлі публицистикада ақпараттың дәлдігі мен ресмилігі басым болса, қазіргі медиада жылдамдық пен әсер ету факторлары алдыңғы орынға шықты. Бұл өзгерісті интернет-басылымдар мен әлеуметтік желілердегі контенттен анық байқауға болады. Мысалы, жаңалық сайттарында «Елде баға тағы өсті: халық не дейді?» немесе «Күтпеген шешім: сарапшылар пікір білдірді» сияқты тақырыптар жиі кездеседі. Мұндай тақырыптар оқырманның назарын аударып қана қоймай, оны белгілі бір мәселе төңірегінде ойлануға және пікір білдіруге жетелейді.

Қазіргі медиамәтінді зерттеу барысында оның бірнеше негізгі ерекшеліктері байқалады. Ең алдымен, ақпараттың жедел берілуі. Бүгінгі оқырман ұзақ мәтін оқуға көп уақыт бөлмейді, сондықтан ақпарат қысқа әрі нақты түрде ұсынылады. Жаңалық мәтіндерінде көбінесе қысқа және қарапайым сөйлемдер қолданылады. Бұл ақпаратты тез қабылдауға мүмкіндік беріп, мәтіннің түсініктілігін арттырады.

Екінші маңызды ерекшелік – эмоционалдық әсердің күшеюі. Қазіргі медиада оқырманның назарын аудару үшін түрлі тілдік тәсілдер қолданылады. Мысалы, тақырыптарда әсерлі сөздер мен экспрессивті тіркестер жиі кездеседі. «Шок жаңалық», «Маңызды шешім», «Күтпеген жағдай» сияқты сөздер оқырманның қызығушылығын арттыру мақсатында пайдаланылады.

Бұл публицистикалық стильдің әсер ету қызметін күшейтеді.

Сонымен қатар қазіргі медиада автордың рөлі де өзгерді. Бұрын журналист көбіне ақпарат жеткізуші ретінде танылса, бүгінгі күні ол өз көзқарасын ашық білдіретін тұлғаға айналды. Әсіресе сараптамалық мақалалар мен блог форматындағы мәтіндерде автордың жеке пікірін анық байқауға болады. Бұл оқырманмен жақын байланыс орнатуға және қоғамдағы мәселелерге қатысты түрлі көзқарастардың қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі медиамәтіндердің тағы бір ерекшелігі – тілдің бейресмиленуі мен қарапайымдануы. Интернет журналистикасында ауызекі сөйлеу элементтері, қысқа сөйлемдер және заманауи сөздер жиі қолданылады. Мысалы, «хайп», «тренд», «онлайн формат» сияқты сөздер публицистикалық мәтіндердің құрамына еніп кетті. Мұндай сөздер

мәтінді оқырманға жақындатқанымен, кей жағдайда әдеби тіл нормаларының сақталмауына әкелуі мүмкін.

Публицистикалық стильдің маңызды белгілерінің бірі – қоғамдық-саяси лексиканың кең қолданылуы. Экономика, саясат, әлеуметтік мәселелерге қатысты терминдер медиамәтіндерде жиі кездеседі. Бұл мәтіннің мазмұнын нақтылап, оның қоғамдағы маңызын арттырады. Сонымен қатар публицистикалық стильде түрлі жанрлар қолданылады. Олардың қатарына жаңалық, репортаж, сұхбат, аналитикалық мақала, очерк және комментарий жатады. Барлық жанрлардың негізгі мақсаты – қоғамға маңызды ақпарат жеткізу.

Қазіргі медиада диалогтық элементтердің рөлі де арта түсті. Журналистер оқырманға сұрақ қойып, пікір білдіруге шақырады. Әсіресе әлеуметтік желілерде бұл үрдіс ерекше байқалады. Мысалы, «Сіз бұл туралы не ойлайсыз?» немесе «Пікіріңізді жазыңыз» деген сөйлемдер оқырманды белсенділікке шақырады. Нәтижесінде оқырман тек ақпарат қабылдаушы ғана емес, сонымен қатар пікір білдіруші тұлғаға айналады.

Жаңа медиа публицистикалық стильдің формасына да әсер етті. Қазіргі уақытта ақпарат тек мәтін түрінде ғана емес, түрлі визуалды элементтермен бірге беріледі. Қысқа посттар, бейнематериалдар, инфографика және стористер медиамәтіннің құрылымын өзгертті. Бұл тәсілдер ақпаратты қабылдауды жеңілдетіп, оның әсерін күшейтеді.

Дегенмен қазіргі медианың дамуы кейбір мәселелерді де туындатып отыр. Ақпараттың өте жылдам таралуы кей жағдайда оның сапасына әсер етуі мүмкін. Кейбір жағдайларда тексерілмеген ақпарат жарияланып кетеді немесе эмоцияға негізделген мәтіндер объективтіліктің төмендеуіне алып келеді. Сондықтан журналистер үшін ақпараттың дұрыстығын тексеру және кәсіби этиканы сақтау маңызды болып қала береді.

Жалпы алғанда, қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стиль жеделдік, ықшамдылық және әсер ету қасиеттерімен ерекшеленеді. Сонымен қатар авторлық позицияның айқын көрінуі мен оқырманмен тікелей байланыс орнату да оның басты белгілерінің бірі болып табылады.

Қазіргі ақпараттық қоғамда медиамәтін жазудың маңызы ерекше артып отыр. Медиамәтін – бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таралатын, қоғамдағы маңызды оқиғалар мен құбылыстар туралы ақпарат беретін мәтін түрі. Ол тек ақпарат жеткізіп қана қоймай, қоғамдық пікірдің қалыптасуына, әлеуметтік мәселелердің талқылануына және адамдардың белгілі бір оқиғаға қатысты көзқарасының қалыптасуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда медиамәтін қоғам мен аудитория арасындағы маңызды байланыс құралы болып табылады.

Бүгінгі күні медиамәтін тек дәстүрлі баспасөз құралдарында ғана емес, интернет басылымдарында, әлеуметтік желілерде, блогтарда және түрлі мультимедиялық платформаларда кеңінен қолданылады. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы медиамәтіннің мазмұны мен құрылымына да өзгерістер енгізді.

Медиамәтін жазу барысында белгілі бір кәсіби талаптарды сақтау аса маңызды. Ең алдымен, ақпараттың нақтылығы мен шынайылығы басты талаптардың бірі болып табылады. Журналист немесе автор ақпаратты жарияламас бұрын оның дұрыстығын тексеріп, сенімді дереккөздерге сүйенуі тиіс. Екінші маңызды талап – тілдің түсініктілігі мен қарапайымдылығы. Медиамәтін кең аудиторияға арналғандықтан, мәтін мүмкіндігінше түсінікті тілде жазылуы қажет. Сонымен қатар медиамәтін жазуда объективтілік қағидатын сақтау да маңызды. Журналист белгілі бір мәселені біржақты көрсетпей, оны жан-жақты қарастырып, түрлі пікірлер мен көзқарастарды ұсынуы тиіс.

Қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стильдің дамуын толық түсіну үшін оның цифрлық ортадағы жаңа трансформацияларына да назар аудару қажет. Соңғы жылдары медиа кеңістікте алгоритмдік жүйелердің (әлеуметтік желілер мен жаңалық платформаларының ұсыным жүйелері) ықпалы күшейіп, публицистикалық мәтіндердің құрылымы мен мазмұнына тікелей әсер ете бастады.

Яғни, мәтін енді тек оқырман үшін ғана емес, сонымен қатар алгоритмдерге де бейімделіп жазылады. Бұл құбылыс тақырып қою (headline), кілт сөздерді қолдану және мәтіннің құрылымын жоспарлау тәсілдеріне өзгеріс енгізді. Мысалы, SEO (Search Engine Optimization) талаптарына сәйкес тақырыптар нақты, іздеуге ыңғайлы әрі сұранысқа ие сөздерден құралады. Нәтижесінде публицистикалық стильде ақпараттық және техникалық элементтердің өзара кірігуі байқалады.

Сонымен қатар қазіргі медиамәтінде мультимодальдылық принципі кеңінен қолданылады. Бұл – ақпараттың бір мезгілде бірнеше форматта (мәтін, аудио, видео, графика) ұсынылуы. Мұндай тәсіл оқырманның ақпаратты қабылдауын жеңілдетіп қана қоймай, публицистикалық стильдің әсер ету мүмкіндігін арттырады. Мысалы, аналитикалық мақалаға инфографика немесе қысқа бейнеролик қосу арқылы автор күрделі мәліметтерді ықшам әрі түсінікті түрде жеткізе алады. Бұл публицистикалық стильдің тек тілдік құралдармен шектелмей, визуалды-коммуникативтік сипатқа ие бола бастағанын көрсетеді.

Тағы бір маңызды үрдіс – деректер журналистикасының (data journalism) дамуы. Қазіргі медиамәтіндерде нақты статистикалық мәліметтерге, зерттеу нәтижелеріне және сандық көрсеткіштерге сүйену жиілеп отыр. Бұл публицистикалық стильдің дәлелділік сипатын күшейтіп, мәтіннің сенімділігін арттырады. Деректерге негізделген публицистикада ақпарат тек баяндалып қана қоймай, талданып, салыстырылып, визуалданады. Нәтижесінде оқырман тек ақпарат алып қоймай, оны тереңірек түсінуге мүмкіндік алады.

Сондай-ақ қазіргі медиамәтінде фактчекинг мәдениеті ерекше маңызға ие болып отыр. Ақпараттың жылдам таралуы жағдайында жалған ақпараттың (фейк жаңалықтардың) көбеюі публицистикалық стильге жаңа талаптар қойды. Журналистер мәтін жазу барысында ақпараттың шынайылығын тексеруге, дереккөздердің сенімділігін анықтауға және аудитория алдында жауапкершілікті сақтауға міндетті. Бұл өз кезегінде публицистикалық стильдің сапалық деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Қазіргі медиамәтіндерде аудитория сегментациясы да маңызды рөл атқарады. Әртүрлі әлеуметтік топтарға арналған контенттің тілдік ерекшеліктері де әртүрлі болады. Мысалы, жастар аудиториясына арналған мәтіндерде бейресми стиль, қысқартылған сөздер мен заманауи сленг жиі қолданылса, ресми немесе сараптамалық аудиторияға бағытталған материалдарда ғылыми-публицистикалық элементтер басым келеді. Бұл публицистикалық стильдің икемді әрі көпқырлы екенін дәлелдейді.

Бұдан бөлек, қазіргі медиамәтінде персонализация үрдісі байқалады. Ақпарат нақты бір аудиторияның қызығушылығы мен сұранысына бейімделіп ұсынылады. Бұл публицистикалық мәтіндердің мазмұнын дараландырып, оқырманмен эмоционалдық және психологиялық байланыс орнатуды күшейтеді. Автор оқырманның қажеттілігін ескере отырып, мәтіннің құрылымын, тілін және мазмұнын соған сәйкес құрастырады.

Қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стильдің ерекшеліктерін нақты мысал арқылы талдау оның тілдік және құрылымдық сипатын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мысал ретінде жаңалық сайттарында жиі кездесетін келесі тақырыпты қарастыруға болады: «Баға тағы қымбаттады: сарапшылар не дейді?». Аталған медиамәтін тақырыбының өзінен публицистикалық стильдің бірнеше белгілерін байқауға болады. Ең алдымен, мұнда ақпараттық және әсер ету қызметі қатар көрініс тапқан. «Баға тағы қымбаттады» деген бөлігі нақты ақпарат берсе, «сарапшылар не дейді?» деген сұраулы құрылым оқырманның қызығушылығын оятып, оны мәтінді толық оқуға жетелейді. Бұл – қазіргі медиада кең таралған тәсілдердің бірі.

Мәтіннің кіріспе бөлігінде, әдетте, мәселенің мәні қысқа әрі нақты түрде беріледі: «Соңғы айда азық-түлік бағасы 10%-ға өсті. Бұл жағдай халықтың әлеуметтік жағдайына әсер етуде». Мұнда статистикалық дерек қолданылып, ақпараттың нақтылығы мен сенімділігі күшейтілген. Бұл публицистикалық стильдің дәлелділік қасиетін көрсетеді.

Негізгі бөлімде әртүрлі дереккөздерге сүйену арқылы мәселе жан-жақты ашылады. Мысалы: «Экономистердің пікірінше, бағаның өсуіне импорттың қымбаттауы себеп болған». Сонымен қатар қарапайым халықтың пікірі де берілуі мүмкін: «Тұрғындардың айтуынша, күнделікті қажетті тауарлардың бағасы айтарлықтай өскен». Бұл жерде публицистикалық стильдің тағы бір маңызды ерекшелігі – көпшілік пікірін қамту, яғни мәтіннің әлеуметтік бағыттылығы көрінеді.

Мәтінде эмоционалдық элементтер де кездеседі. Мысалы, «халықтың наразылығы артып келеді», «қымбатшылық қалтаға салмақ салды» сияқты тіркестер оқырманға әсер ету мақсатында қолданылған. Бұл публицистикалық стильдің экспрессивтік қызметін күшейтеді.

Сонымен қатар мәтін соңында жиі қорытынды немесе болжам беріледі: «Сарапшылардың айтуынша, бағаның өсуі алдағы уақытта да жалғасуы мүмкін». Бұл оқырманға болашаққа қатысты ой тастап, мәселенің өзектілігін арттырады.

Аталған мысалдан қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стильдің негізгі белгілерін анық көруге болады. Атап айтқанда, ақпараттың жедел әрі ықшам берілуі, тақырыптың назар аудартуға бағытталуы, статистикалық деректердің қолданылуы, түрлі пікірлердің берілуі және эмоционалдық әсердің болуы – барлығы да бүгінгі медиа кеңістіктегі публицистикалық мәтіндердің басты ерекшеліктері болып табылады.

Осылайша, қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стиль тек дәстүрлі тілдік нормалармен ғана шектелмей, цифрлық технологиялар, визуалды коммуникация, деректер талдауы және аудиториямен интерактивті байланыс сияқты жаңа элементтермен толықтырылып отыр. Бұл оның үнемі дамып, өзгеріп отыратын күрделі әрі көпқабатты құбылыс екенін тағы да дәлелдейді.

Қазіргі медиакеңістікте медиамәтін мен публицистикалық стиль өзара тығыз байланысты ұғымдар болып табылады. Медиамәтін – бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таралатын ақпараттық мәтіндердің жалпы атауы болса, публицистикалық стиль сол мәтіндердің тілдік ерекшеліктерін айқындайтын негізгі құралдардың бірі болып саналады.

Медиамәтіндер негізінен қоғамға маңызды ақпаратты жеткізеді, қоғамдық пікір қалыптастырып, белгілі бір мәселелерге назар аудартады. Ал публицистикалық стиль осы мақсатты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазіргі медиамәтіндегі публицистикалық стиль үнемі өзгеріп отыратын динамикалық құбылыс болып табылады. Цифрлық технологиялардың дамуы бұл стильдің жаңа формаларының пайда болуына ықпал етті. Оның негізгі ерекшеліктеріне ақпараттың жедел берілуі, мәтіннің ықшамдылығы, эмоционалдық әсердің күшеюі, авторлық позицияның айқын болуы және оқырманмен интерактивті байланыс орнату жатады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарова Т. Қазіргі медиамәтіннің тілдік ерекшеліктері. – Нұр-Сұлтан, 2020.
2. Исаев С. Қазіргі қазақ тіліндегі негізгі грамматикалық ұғымдар. – Алматы: Ана тілі, 1992.
3. Қошанова Ж.Т. Журналистика мамандығына арналған мәтіндік жаттығулар жинағы. – Алматы: Отан, 2015.